

Univerza v Mariboru

Fakulteta za zdravstvene vede

**UČINKOVITOST UPORABE »TERAPIJE Z
LUTKO« V ZDRAVSTVENI NEGI OSEB Z
DEMENCO**

(Diplomsko delo)

Maribor, 2018

Jasna Mulej

Univerza v Mariboru

Fakulteta za zdravstvene vede

**UČINKOVITOST UPORABE »TERAPIJE Z
LUTKO« V ZDRAVSTVENI NEGI OSEB Z
DEMENCO**

(Diplomsko delo)

Maribor, 2018

Jasna Mulej

Univerza v Mariboru

Fakulteta za zdravstvene vede

Mentorica: viš. predav. Nataša Mlinar Reljić

ZAHVALA

Najprej bi se rada zahvalila mentorici viš. predav. Nataši Mlinar Reljić, mag. zdr. - soc. manag., za vso nesebično pomoč, vodenje in svetovanje ter potrpežljivost med pisanjem mojega zaključnega dela.

Zahvala gre tudi moji družini; staršema, bratu ter fantovi družini, ki so mi skozi celoten študij in med pisanjem zaključnega dela stali ob strani.

Rada bi se zahvalila tudi Tomiju, ki me je skozi vsa tri leta študija podpiral, me spodbujal in mi stal ob strani.

UČINKOVITOST UPORABE »TERAPIJE Z LUTKO« V ZDRAVSTVENI NEGI OSEB Z DEMENCO

POVZETEK

Izhodišča, namen: Število ljudi z demenco se povečuje, zato se vedno bolj iščejo rešitve za zdravljenje le-te. Ena izmed rešitev je terapija z lutkami. V zaključnem delu smo želeli raziskati učinkovitost uporabe lutke pri osebah z demenco, zanima nas tudi, kako lutka vpliva na njih.

Raziskovalne metode: V zaključnem delu smo uporabili metodo pregleda literature. Podatke smo zbrali s pregledom mednarodnih podatkovnih baz PubMed in Science Direct. Potek iskanja smo prikazali s PRISMA diagramom. V končno analizo smo vključili 7 študij.

Rezultati: Po analizi podatkov smo oblikovali dva tematska sklopa: počutje in socialno življenje. Iz študij je razvidno, da se ljudje po uporabi lutke počutijo bolje, izboljša se njihov odnos do prehranjevanja, osebne urejenosti, izboljša se tudi fizično počutje, počutijo se varnejše in udobnejše. Osebe z demenco postanejo bolj družabne in se aktivneje vključujejo v socialno življenje.

Interpretacija in zaključek: Ugotavljamo, da je »terapija z lutko« učinkovita predvsem pri izboljšanju počutja oseb z demenco. Lutka jim omogoča, da dobijo občutek pripadnosti in povezanosti, izboljša se njihova komunikacija njihovi družbeni stiki.

Ključne besede: medicinska sestra, terapevtski pristop, Alzheimerjeva bolezen

EFFECTIVENESS OF THE USE OF “DOLL THERAPY” IN NURSING CARE OF PEOPLE LIVING WITH DEMENTIA

ABSTRACT

Theoretical background: Number of people living with the dementia is increasing, therefore solutions are being increasingly looked for. One of the solutions is doll therapy. Our purpose of the final work is to explore the efficiency and usefulness of »doll therapy« in nursing care of people living with dementia.

Research methods: The literature review was used. Searching was conducted in international data bases PubMed and Science Direct. The PRISMA flow chart was used to present the searching process. Seven studies were included into the final analysis.

Results: Two main thematic themes were designed: Well-being and Social life. We found out that the »doll therapy« improve attitude to eating, personal hygiene and their physical condition gets better in persons living with dementia. They feel safer and more comfortable. They become more communicative and engaging with social life.

Interpretation and conclusion: We found out that the »doll therapy« is useful and effective in improving well-being in nursing people living with dementia. The doll allows people living with dementia to get a feeling of togetherness and connection and they improve their communication and relationship with others.

Keywords: nursing care, therapeutic approach, Alzheimer disease

KAZALO

1	Uvod in opis problema	1
2	Namen in cilji zaključnega dela	4
3	Raziskovalna vprašanja.....	5
4	Raziskovalna metodologija.....	6
	<i>4.1 Raziskovalne metode</i>	<i>6</i>
	<i>4.2 Uporabljeni viri.....</i>	<i>6</i>
5	Učinkovitost uporabe »terapije z lutko« v zdravstveni negi oseb z demenco... 9	9
	<i>5.1 Demenca.....</i>	<i>9</i>
	<i>5.2 Terapija z lutkami.....</i>	<i>10</i>
	<i>5.2.1 Vplivi in učinkovitosti uporabe terapije z lutko pri osebah z demenco v zdravstveni negi</i>	<i>12</i>
	<i>5.2.2 Omejitve in nevarnosti pri uporabi terapije z lutkami.....</i>	<i>15</i>
6	Interpretacija in razprava.....	17
7	Sklep	19
	Literatura.....	20

KAZALO SLIK

Slika 1: Diagram poteka iskanja relevantne literature	7
---	---

KAZALO TABEL

Tabela 1: Analiza uporabljenih člankov	8
Tabela 2: Prikaz oblikovanja glavne teme – Počutje	13
Tabela 3: Potek oblikovanja glavne teme – Socialno življenje.....	14

1 Uvod in opis problema

Demenca je bolezensko stanje, ki je prizadelo 47,5 milijona ljudi po vsem svetu. Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) pričakuje, da se bo številka povečala na 75,6 milijona do leta 2030 (Perel-Levin, 2008).

Demenca predstavlja značilen upad sposobnosti mišljenja, spomina, govora, učenja, presoje, zmanjšana je sposobnost orientacije. Spremljajo jo tudi nekatere osebnostne spremembe. Praviloma se bolezen začne neopazno ter postopoma napreduje, lahko pa je njen začetek nenaden. Ena najpogostejših vrst demence je Alzheimerjeva demenca (Ličen, et al., 2010; Mitchell & Templeton, 2014).

Primarne oblike demenc niso ozdravljive, lahko pa zdravimo simptome in s tem bolniku izboljšujemo kakovost življenja. Z zdravljenjem poskušamo upočasniti potek bolezenskih sprememb ter lajšati simptome. Pri zdravljenju je zelo pomemben holističen pristop, v katerega se morajo vključevati vsi zdravstveni delavci in sodelavci. Zlasti pomembno je, da so o bolezni in komuniciranju s človekom, ki ima to bolezen, poučeni svojci. Poleg zdravljenja je izrednega pomena pomoč bolnemu človeku pri organiziranju dnevnih aktivnosti in izvajanju le-teh (Lipar, 2012).

Ko se stanje poslabša do take mere, da obvladovanje vsakodnevnih opravil ni več možno, je ena izmed možnih rešitev odhod v dom za starejše. Pezzati, et al. (2014) pravijo, da je v domovih za ostarele potrebno dobro obvladovanje vedenjskih in psiholoških motenj, ki so pri stanovalcih z demenco zelo razširjene (40–50 %). Prisotnost kognitivnih, vedenjskih in čustvenih težav je zelo pogosta, kar pa ima neposreden vpliv na počutje bolnikov in njihovih skrbnikov. Za zdravljenje teh težav se uporabljajo zdravila. Nove smernice (Katona, et al., 2007) za zdravljenje omenjenih motenj in težav pri osebah z demenco priporočajo kombinacijo zdravil kot farmakološko metodo in nefarmakološkim pristopom – tudi »terapijo z lutkami«.

Terapija z lutko je torej nefarmakološka metoda zdravljenja, ki se uporablja pri osebah z demenco. Pomeni, da oseba dobi v uporabo lutko oz. igračko iz blaga, za katero skrbi in se z njo pogovarja, kar pa izboljšuje počutje in zmožnosti samooskrbe (Bisiani & Angus, 2012; Mitchell & Templeton, 2014; Pezzati, et al., 2014).

Za uporabo metode z lutkami kot obliko terapevtskega pristopa pri osebah z demenco je potrebna natančna ocena bolnika, da se ugotovi, ali je to za bolnika ustrezno ali ne.

Avtorji (Pezzati, et al., 2014) navajajo, da je zelo pomembna seznanjenost zdravstvenih delavcev glede izvajanja terapije, da znajo na primeren način razložiti osebam, ki dobijo lutko, zakaj jo imajo in kako je potrebno zanjo skrbeti. Pri uvedbi lutke je potrebno upoštevati tako stališča osebe z demenco in njegovih svojcev.

Terapija z lutkami pri osebah z demenco se je začela pojavljati v zadnjih letih. Je koristna, saj vpliva na dobro počutje bolnikov, zmanjšuje stisko, vzpodbuja pacienta k sodelovanju z drugimi, povečuje apetit (Mitchell & Templeton, 2014). Osebe z demenco imajo pravico, da se same odločijo, če želijo uporabljati lutko. Nekateri menijo, da je terapija z lutkami neustrezna, in sicer v konceptu dostojanstva, saj osebe z demenco spodbuja k interakciji z lutko, s tem pa lahko povzroči krhanje vezi in odnosov z ostalimi družinskimi člani, kar pa še dodatno otežuje zdravljenje (Mitchell & Templeton, 2014; Bisiani & Angus, 2012).

Braden & Gaspar (2015) pa ugotavljata, da terapija z lutkami pomembno vpliva na izboljšanje vedenja pri bolnikih z demenco. Raziskava je bila izvedena pri 16-ih stanovalcih doma z diagnosticirano demenco, kjer so ugotovili, da so bili uporabniki srečnejši, živahnejši in dejavnejši. Ugotovili so večjo interakcijo z zaposlenimi in drugimi, uporabniki so bili uspešnejši tudi v samooskrbi. Pomembno se je znižala stopnja tesnobe pri teh osebah. Ugotovila sta tudi, da so lutke zelo pozitivno vplivale na počutje bolnikov, zmanjšalo se je tavanje, nemir, umik, agresija in celo halucinacije.

Lutke in plišasti medvedki so bili uporabljeni tudi v raziskavi, ki so jo izvedli James, et al. (2006). Njihovi rezultati kažejo, da je terapija z lutkami učinkovita pri ohranjanju spomina ter reševanju zaskrbljujočih spominov iz preteklih let.

Različne raziskave ugotavljajo, da je terapija z lutkami v zdravstveni negi zelo učinkovita metoda v obravnavi oseb z diagnosticirano demenco. V slovenskem prostoru podobnih raziskav nismo zasledili. Glede na hitro naraščanje števila dementnih oseb (Katona, et al., 2007) je poznavanje učinkov terapije z lutko lahko priložnost za vključitev le-te v obravnavo oseb z demenco tudi v slovenskem prostoru. Zato želimo proučiti vidik učinkovitosti terapije z lutko pri dementnih osebah.

2 Namen in cilji zaključnega dela

Namen diplomskega dela je raziskati učinkovitost uporabe lutke pri osebah z demenco. Zanima nas, kako »terapija z lutkami« vpliva na bolnike z demenco.

Cilji

- Predstaviti prednosti uporabe »terapije z lutko« v zdravstveni negi oseb z demenco.
- Predstaviti učinkovitost »terapije z lutko« v zdravstveni negi oseb z demenco.

3 Raziskovalna vprašanja

V diplomskem delu smo si zastavili naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kakšna je uporabnost terapije z lutkami v zdravstveni negi oseb z demenco?
- Kako terapija z lutkami vpliva na osebe z demenco?

4 Raziskovalna metodologija

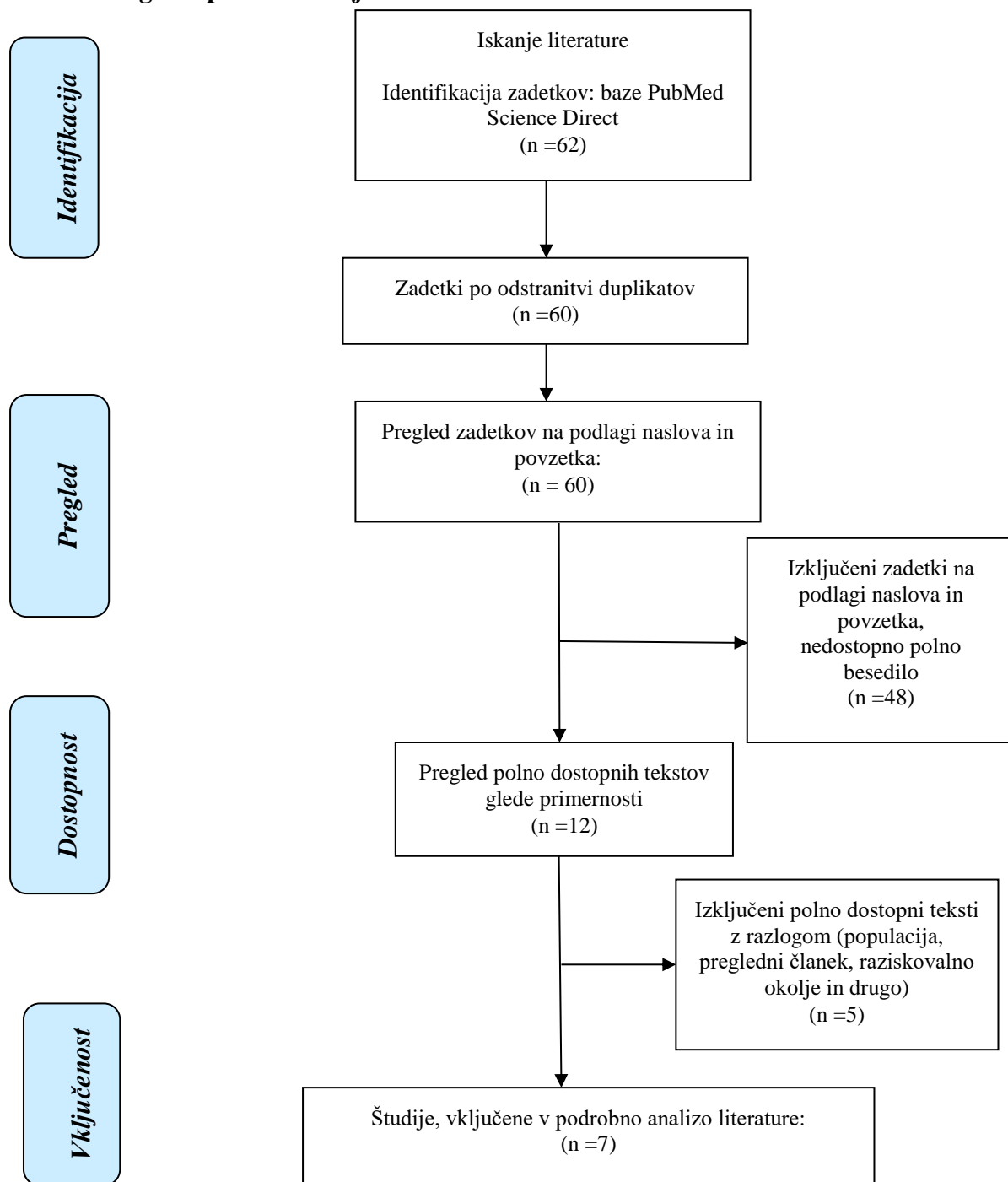
4.1 Raziskovalne metode

V diplomskem delu je predstavljen pregled tuje literature. Sistematično smo pregledali mednarodni podatkovni bazi: ScienceDirect in PubMed. Uporabili smo napredni iskalnik s ključnimi besedami v angleškem jeziku: "doll therapy", "doll", "dementia" in "nursing". Pri iskanju smo uporabili Boolova operatorja »OR« in »AND«. Kot vključitvene kriterije smo upoštevali: pregledne članke, izvirne znanstvene članke, obdobje objave člankov od 2007 do 2017, prosto in polno dostopnost besedil. Kot izključitvene kriterije smo upoštevali: pisma uredniku, neslovenski ali neangleški jezik ter besedila starejša od 10 let. Za prikaz pregleda domačih in mednarodnih podatkovnih baz znanstvene in strokovne literature s področja terapije z lutkami v zdravstveni negi smo uporabili PRISMA metodologijo (Moher, et al., 2015). Uporabili smo metodo vsebinske analize podatkov. Vse pridobljene informacije, podatke in ugotovitve smo preučili, analizirali ter sintetizirali in jih predstavili v narativni obliki.

4.2 Uporabljeni viri

Vire smo iskali v tujih podatkovnih bazah PubMed in ScienceDirect. Pri iskanju smo uporabili Boolova operatorja »OR« in »AND«. Pri iskanju je bilo najdenih 62 zadetkov. V podatkovni bazi PubMed smo našli 21 zadetkov, v podatkovni bazi Science Direct pa 41. Od tega smo odstranili 2 duplikata. Na podlagi naslova, povzetka in nedostopnega besedila smo izključili 48 zadetkov. Po pregledu polno dostopnih celotnih besedil 12-ih člankov smo izločili 5 člankov, ki niso ustrezali kriterijem glede na vsebino, populacijo ali niso bili izvirni znanstveni članki. Kot je razvidno iz diagrama Poteka, smo v končno analizo vključili 7 izvirnih znanstvenih člankov.

Slika 1: Diagram poteka iskanja relevantne literature

Vir: Prirejeno po Moher, et al., (2015)

Tabela 1: Analiza uporabljenih člankov

Glavni avtor, leto, država	Tip študije/metodologija	Vzorec/lokacija/okolje	Glavne ugotovitve/rezultati
Cantarella, et al. (2018), Italija	Kvantitativna; randomizirana študija	29 stanovalcev doma starejših, starih med 76 in 96 let, s hudo obliko demence	Zmanjšanje neprimernih vedenjskih in psiholoških simptomov demence. Ni izboljšanja pri prehranjevanju oseb z demenco.
Braden & Gaspar (2015), Amerika	Kvantitativna; orodje za oceno interakcij z lutko	16 stanovalk ženskega spola, starejših od 65 let z zmerno do težko demenco v domu starejših	Lutke so pri osebah z demenco zmanjšale negativna čustva, preprečile vznemirjenje, odklanjanje stvari in ofenzivno vedenje.
Alander, et al. (2015), Velika Britanija	Kvalitativna; metoda utemeljene teorije, fokusne skupine in individualni intervjuji	Udeleženi trije domovi starejših – 4 moški in 12 žensk, 8 oseb je imelo demenco, 4 so uporabljali lutko	Uporaba lutk je koristna zaradi pozitivnega vpliva na osebo z demenco.
Fraser & James (2008), Velika Britanija	Kvalitativna; metoda utemeljene teorije, intervju	8 zdravstvenih delavcev	Lutke vzpodbujajo interakcijo do drugih in zadovoljujejo psihološke potrebe oseb z demenco.
Shin (2015), Koreja	Kvantitativna; eksperimentalna	70 stanovalcev doma starejših z zmerno ali težko obliko demence	Lutke vzpodbujajo k pozitivnem razpoloženju, spodbujajo k verbalizaciji, zmanjšanju agresije, obsesivnem vedenju, tavanju, pomirjajo.
Bisiani & Angus (2012), Avstralija	Kvalitativna in kvantitativna; študija primera	1 oseba z Alzheimerjevo demenco	Zmanjšanje strahu in skrbi; govorjenje brez jecljanja.
James, et al. (2006), Velika Britanija	Kvalitativna in kvantitativna; orodje za ocenjevanje in opazovanje	33 stanovalcev doma starostnikov, 13 jih je uporabljalo lutko ali plišasto igračo	Izboljšana aktivnost, interakcije z osebjem in sostanovalci. Izboljšano fizično počutje. Težave v zvezi z zaznavanjem lutke kot otroka.

V Tabeli 1 so predstavljene študije, ki smo jih vključili v analizo podatkov. Predstavljena je uporabljena metodologija, vzorčenje in glavne ugotovitve posamezne raziskave. V analizo je bil vključen en članek iz Amerike, en iz Avstralije ter pet člankov iz Evrope, kar skupno predstavlja 173 starejših oseb z demenco. Glede na raziskovalno metodologijo sta bili največkrat uporabljeni kvalitativna metodologija (2) z opazovanjem kot raziskovalno metodo in kvantitativna metodologija (3). Dve študiji sta uporabili mešane metode raziskovanja.

5 Učinkovitost uporabe »terapije z lutko« v zdravstveni negi oseb z demenco

5.1 Demenca

Ker se življenjska doba ljudi podaljšuje, se s tem prav tako večja število obolelih z demenco oz. ljudi z upadom kognitivnih sposobnosti. Demenca je napredujoča in neozdravljiva bolezen, ki se kaže z upadom miselnih in spominskih sposobnosti. Nastanek demence je lahko počasen (nekaj mesecev do leto dni) ali pa hiter (nekaj tednov do nekaj mesecev) (Petrič, et al., 2016). Že v začetni fazi nastanka demence se začnejo pojavljati težave in ovire, kot so težave pri učenju novih vsebin, besednem izražanju, poslabšajo se miselni procesi, izguba spomina, pridružijo pa se lahko tudi psihične motnje. Svojci bolezen najpogosteje opazijo zaradi težav pri pomnjenju nedavnih dogodkov in novih informacij (Alzheimer's Disease International, 2013). Verbalno komuniciranje s pacientom z demenco postane težje razumljivo, zato njegovo vedenje in nebesedne reakcije povejo več kot njegove besede. V tem primeru je zelo pomembno spodbujanje in urjenje umskih sposobnosti, kljub temu pa boleznini ne moremo preprečiti ali ustaviti. Kljub napredku genetike, klinične in bazične nevrologije je vzrok za nastanek boleznini še nepojasnen (Ljubič & Štemberger Kolnik, 2017).

Herron & Wrathall (2018) pravita, da so osebe z demenco lahko psihično in fizično agresivne (kričijo, udarjajo, brcajo, tepejo), kar pa je za negovalno osebje zelo naporno ter čustveno, fizično in psihično izčrpljujoče. Vedenjski in psihološki simptomi, ki se pojavljajo pri demenci, so močno povezani s stopnjo funkcionalne in kognitivne okvare. Najpogostejši so apatija, depresija, razdražljivost, vznemirjenost in anksioznost (Khan, et al., 2018).

Poleg navedenih simptomov pa (Ličen, et al., 2010) navajajo tudi vedenjske spremembe kot so: tavanje, družbeno nesprejemljivo vedenje, motnje dnevnega ritma, vznemirjenost, nasilnost. Te čustvene in telesne odzive so razdelili v štiri skupine: telesna nenapadalna vedenja (nemir, ponavljanje kretenj ali stavkov, korakanje); telesna napadalna vedenja (udarjanje, prerivanje, praskanje,

grabežljivost, brcanje in grizenje); besedna nenapadalna vedenja (negativizem, nenaklonjenost vsemu, stalno zburjanje pozornosti, gospodovalnost, pritoževanje).

in besedna napadalna vedenja (kričanje, preklinjanje, oddajanje čudnih glasov). Mitchell (2014) navaja, da dokazi kažejo, da lahko sodelovanje z lutkami vzpodbuja dobro počutje pri osebah z demenco.

5.2 Terapija z lutkami

V zdravstveni negi in oskrbi obolelih za demenco je uporabnih več različnih nefarmakoloških pristopov. Kot uspešne nefarmakološke terapije so se izkazale glasbena terapija, aromaterapija, gradnja spominskih škatel ter senzorične in otipljive dejavnosti in terapija z lutko. Vsi ti pristopi izboljšajo kakovost življenja. Prednost teh pristopov je v zmanjšani potrebi po psihotropnih zdravilih (Mitchell, 2014).

V napredujočem stadiju demence, ko bolniki začnejo razvijati vedenjske in psihološke simptome, ki so povezani s povečanjem stresa in skrbi, anksioznosti in depresije, se v krogu družine prične veliko breme za skrb osebe z demenco. Takrat svojci ponavadi pričnejo iskati pomoč. Zaradi negativnih učinkov farmakološkega zdravljenja z antipsihotiki, ki lahko povzročijo pospešeni kognitivni upad, povečano tveganje za padce in ostale neželene učinke, se vedno več svojcev oziroma skrbnikov odloča za nefarmakološko zdravljenje, na kar kaže tudi več najnovejših smernic. Število nefarmakoloških ukrepov za zmanjševanje vznemirjenosti, tesnobe in izzivalnega vedenja pri osebah z demenco se povečuje. Ena izmed nefarmakoloških metod pri zdravljenju oseb z demenco je tudi terapija z lutkami. Gre za terapijo, pri kateri je lutka oziroma »ninica« dodeljena osebi z demenco, ta pa mora zanjo skrbeti tako, da jo hrani, oblači, slači, pestuje in se z njo pogovarja (Ng, et al., 2016).

Lutke naj bi se uporabljale kot terapija za vzpodbujanje občutkov dobrega počutja pri osebah z demenco. Zmanjševale naj bi vznemirjenost, tavanje, pozabljanje ter povečevale interakcijo (Alander, et al., 2015). Shin (2015) pa pravi, da naj bi bila teorija o uporabi lutke v prvotni obliki namenjena otrokom, kasneje pa so jo preusmerili na osebe z demenco.

Terapija z lutkami je torej terapevtski pristop, ki spada med nefarmakološke metode zdravljenja. Gre za zdravljenje oseb z demenco, katere imajo psihološke in vedenjske

težave (Pezzati, et al., 2014). Braden & Gaspar (2015) sta zapisala, da je terapija z lutkami zelo učinkovita, enostavna oziroma lahka, nenevarna in netoksična.

Pri uvedbi lutke osebi z demenco je najpomembnejše to, da oseba sama privoli v to ter da se strinjajo tudi svojci. Prav tako je pomembno znanje zdravstvenih delavcev, ki sodelujejo pri tem (Alander, et al., 2015; Braden & Gaspar, 2015; Cantarella, et al., 2018).

Pri uporabi lutke v terapevtske namene je potrebno upoštevati določena pravila. Nekateri avtorji pravijo (Alander, et al., 2015; Braden & Gaspar, 2015; Cantarella, et al., 2018; Mitchell, 2014), da je o uporabi lutke vedno potrebno obvestiti družinske člane in zdravstvene delavce ter da se morajo ti zavedati, da bo ob uvedbi lutke navezanost osebe z demenco do lutke zelo trdna. Opozarjajo, da če na oddelku oz. isti enoti lutko uporablja več kot ena oseba, je potrebno, da zdravstveni delavci vsakemu priskrbijo drugačno lutko ali pa vsaj drugačna oblačila na lutki. To pa zato, da ne pride do zmede pri lastništvu lutke. Pravijo tudi, da bi se naj uporabljale samo »vesele« lutke. Ne takšne, ki jočejo ali pa imajo zaprte oči, saj si lahko osebe z demenco narobe razlagajo lutko, mislijo, da je mrtva ali pa ves čas žalostna. Pomembno je, da si že na samem začetku osebe z demenco same izberejo lutko in da same privolijo v sodelovanje z njo. Nikakor pa se jih ne sme siliti v to. Pri uporabi lutke je pomembno, da spremljamo osebe z demenco, kako se počutijo. Skrb za lutko je lahko namreč za njih zelo naporna, ker se vživijo v skrb za njo, kot za malega dojenčka. Če dajo osebe z demenco lutki ime, je to potrebno vzpodbujati s strani družinskih članov in pa s strani zdravstvenih delavcev. Tudi v primeru, če osebe z demenco verjamejo, da je to njihov otrok, se tega njihovega prepričanja ne sme razveljaviti. Pravijo, da se lutke ne sme vzeti brez dovoljenja osebe z demenco, pri rokovanju z njo pa je potrebno ravnati kot z dojenčkom in vedno pojasniti, zakaj jo jemljemo (npr.: lutka je umazana, zato jo bomo vzeli in umili). Zapisali so še, da če je potrebno lutko umakniti, jo vedno umaknemo na varno mesto, da oseba z demenco vidi kam in občuti, da je lutka na varnem (Alander, et al., 2015; Braden & Gaspar, 2015; Cantarella, et al., 2018; Mitchell, 2014).

Avtorji (Alander, et al., 2015; Cantarella, et al., 2018; Cohen-Mansfield, et al., 2010; Pezzati, et al., 2014; Shin, 2015) v svojih študijah navajajo kriterije za uvedbo lutke.

Kriteriji so si med seboj zelo podobni, vsak pa ima vključeno kakšno specifično merilo glede na vrsto svoje študije. Eno izmed meril, da oseba lahko dobi lutko, je, da je stanovalec doma starejših na oddelku za demenco in ima diagnosticirano zmerno do hudo demenco. V večini študij je merilo tudi starost nad 65 let. Braden & Gaspar (2015) dodajata še, da mora imeti oseba z demenco toliko ročnih spretnosti, da je sposobna držati lutko v rokah.

Pomemben je tudi izgled lutke. Bisiani & Angus (2012) jo v svoji študiji zelo nazorno opisujeta. Pravita, da naj bo izbrana zelo premišljeno. Izdelana naj bo iz silikona, da izgleda realistično, z očmi, ki se odpirajo in zapirajo, z mehkim in fleksibilnim telesom, z mirnim in nežnim izrazom na obrazu ter oblečena v barvita privlačna otroška oblačila. Alander, et al. (2015) pa dodajajo, da mora imeti vsaka oseba z demenco drugačno lutko, da ne pride do nesporazumov, če živijo v istem okolju oz. istem prostoru.

V nadaljevanju bodo predstavljeni vplivi terapije z lutko na osebe z demenco ter učinkovitost uporabe le-te v zdravstveni negi.

5.2.1 Vplivi in učinkovitosti uporabe terapije z lutko pri osebah z demenco v zdravstveni negi

Številni avtorji v svojih raziskavah poročajo, da se ob uporabi lutke spremeni vedenje osebe z demenco (Alander, et al., 2015; Bisiani & Angus, 2012; Braden & Gaspar, 2015; Cantarella, et al., 2018; Fraser & James, 2008; James, et al., 2006; Shin, 2015).

Tabela 2: Prikaz oblikovanja glavne teme – Počutje

PROSTE KODE	PODTEME	GLAVNE TEME
samostojno oblačenje in slačenje	odnos do osebne urejenosti	počutje
izvajanje osebne higiene		
hoja na stranišče		
izboljšan fizični videz (2)	odnos do prehranjevanja	
izboljšan apetit (5)		
izboljšan vonj in okus		
prihajanje v skupno jedilnico		
opazovanje hrane		
zanimanje o obrokih in hrani		
samostojno prehranjevanje	fizično počutje	
zmanjšana apatija (2)		
zmanjšana anksioznost (2)		
izboljšan spanec (3)		
zmanjšana depresija (4)		
dobra samopodoba (2)		
zmanjšana agresija		
zmanjšano obsesivno vedenje (3)		
zmanjšanje frustracij (2)		
zmanjšana panika		
zmanjšane halucinacije		
izboljšan spomin (2)		
zmanjšani tremor (2)		
zmanjšana hiperventilacija (2)		
zmanjšana bolečina		
zmanjšano iskanje in tavanje (4)		
dobra koordinacija časa		
zmanjšano število padcev		
sigurna hoja (2)		
pomirjenost (5)		občutek varnosti in udobja
zmanjšanje stiske in tesnobe (5)		
sproščenost (4)		
zmanjšanje strahu (2)		
živahnost		
zmanjšanje zaskrbljenosti in vznemirjenosti (7)		
občutek sreče, veselja in zadovoljstva (7)		
zmanjšanje nemira		
zmanjšani stres (3)		
psihična stabilnost (2)		
samozavest (4)		
občutek pozitivne blaginje (2)		
samozadovoljstvo		
uspešnost		
samospoštovanje		
pozitivna identiteta		
udobje		
prijetno počutje v družbi		
pogum		

Glavno temo "počutje" smo oblikovali iz podkategorij: odnos do osebne urejenosti; odnos do prehranjevanja; fizično počutje in občutek varnosti in udobja. Podteme pa smo sestavili in oblikovali iz prostih kod, ki smo jih našli v člankih, ki smo jih preučili, nanašajo pa se na počutje oseb z demenco, ki uporabljajo lutke.

Tabela 3: Potek oblikovanja glavne teme – Socialno življenje

PROSTE KODE	PODTEME	GLAVNE TEME
last – imeti lutko v lasti (2)	občutek pripadnosti	socialno življenje
naklonjenost lutki		
občutek moči (3)		
imeti vlogo		
pripadnost lutki		
občutek namena		
ponos		
občutek bližine	občutek povezanosti	
zmanjšanje osamljenosti (4)		
dostojanstvenost		
občutek dosežka		
navezanost na lutko	odnosi z drugimi	
toplina		
zmanjšanje odvrčanja in umika (4)		
zmanjšanje vsiljivosti		
zmanjšanje razburjenosti (3)		
zmanjšanje prerekanja		
zmanjšanje izzivalnega vedenja (3)		
sklepanje kompromisov in dogovorov		
angažiranost (2)		
razvijanje fantazije in domišljije		
druženje v skupnih prostorih		
razumevanje z ostalimi		
zmanjševanje kričanja eden na drugega in izgovarjanja kletvic (3)		
zmanjšanje motenj v komunikaciji (6)		izboljšana komunikacija
pogovor		
zmanjšanje preprirov (2)		
komunikacija z ostalimi – delavci in sostanovalci (7)	družabni stiki	
agitacija (3)		
zmanjšana izoliranost (4)		
aktivnost (5)		
dejavnost (5)		
stimulacija (2)		
vklučenost		
družabnost (2)		

Glavno temo "socialno življenje" smo oblikovali iz podtem: občutek pripadnosti; občutek povezanosti; odnosi z drugimi; izboljšana komunikacija in družabni stiki.

Podteme pa smo sestavili in oblikovali iz prostih kod, ki smo jih našli v člankih, ki smo jih preučili, nanašajo pa se na počutje in vedenje oseb z demenco, ki uporabljajo lutke.

Braden & Gaspar (2015) v svoji študiji navajata, da so vplivi lutke na osebe z demenco vidni že po enem tednu. Od vseh stanovalcev, ki so sodelovali v študiji, jih je kar polovica že po enem tednu postala srečnejša, ena oseba je postala bolj vznemirjena kot na začetku, dve osebi sta bili manj vznemirjeni ter tri osebe so bolj sodelovale pri aktivnostih kot pred uvedbo lutke. Pravita, da so osebe, ki so sodelovale, v večini bile manj razburjene, so bolje spale in postale družabnejše.

Fraser & James (2008) v svojih rezultatih tudi opisujeta pozitivne vplive lutke na osebe z demenco. Pravita, da lutka nudi udobje ter s tem daje občutek pomirjenosti in premagovanja osamljenosti. Osebi z demenco, ki skrbi za lutko, ji le-ta daje tudi možnost vključenosti, pripadnosti in dejavnosti. Prav tako terapija z lutkami pomaga pri obujanju dobrih, srečnih spominov, burjenju domišljije in izboljšani komunikaciji.

V študiji (Alander, et al., 2015) je zapisano, da uporaba lutk pozitivno vpliva na osebe z demenco, in da se te osebe po uporabi bolje spoprijemajo z različnimi okoliščinami, se lažje vključujejo v smiselne in namenske dejavnosti, hkrati pa terapija ponuja priložnost za izgradnjo odnosov. Učinek terapije je viden predvsem na pomirjujoči osebi, ki ni vznemirjena, ne kriči in ni agresivna. Ugotovitve iz študije Pezzati, et al. (2014) podpirajo koristi zdravljenja z lutko pri spodbujanju pozitivnega razpoloženja, vedenja in socialnih interakcij za prebivalce z demenco.

5.2.2 Omejitve in nevarnosti pri uporabi terapije z lutkami

Braden & Gaspar (2015) sta v svoji študiji navedla izključitvene dejavnike pri uporabi lutke. Pravita, da osebe, ki imajo zelo blago obliko demence in ki v dveh poskusih ne sprejmejo lutke, niso primerne za uporabo le-te.

James, et al. (2006) pravijo, da nefarmakološka metoda z lutkami predstavlja številne etične in praktične probleme in vprašanja. Uporaba lutk se kritizira v smislu, da gre za infantilizacijo, kar pomeni, da osebe, ki uporabljajo lutko, ne ločijo starosti od otroštva oz. na starost gledajo kot na drugo otroštvo. Zato se pojavlja vprašanje o

ustreznosti lutke ter o upravičenosti zdravljenja z lutko. Avtorji zato predlagajo previdnost pri njeni uporabi, ker nikoli ne vemo, ali gre pri zdravljenju z lutko za zavestno igranje ali le za prevaro. O terapiji z lutkami in o ustreznosti lutke se je potrebno posvetovati tako s strokovnjaki/zdravstvenimi delavci, z osebami z demenco in s sorodniki oziroma svojci (James, et al., 2006).

6 Interpretacija in razprava

Z zaključnim delom smo želeli raziskati, kaj je terapija z lutkami, kakšna je njena učinkovitost in kako le-ta vpliva na osebe z demenco. Zastavili smo si dve raziskovalni vprašanji. Zanimalo nas je: **»Kakšna je uporabnost terapije z lutkami v zdravstveni negi oseb z demenco?«**

Cilj zdravljenja oseb z demenco je zmanjšati potrebo po psihotropnih zdravilih (Mitchell, 2014). Po svetu je znanih že več nefarmakoloških pristopov. Poleg glasbene terapije, aromaterapije in drugih dejavnosti je eden izmed najbolj znanih in najbolj uspešnih pristopov terapija z lutkami (Alander, et al., 2015; Bisiani & Angus, 2012; Braden & Gaspar, 2015; Cantarella, et al., 2018; Cohen-Mansfield, et al., 2010; Fraser & James, 2008; James, et al., 2006; Mitchell, 2014; Mitchell & O'Donnell, 2015; Mitchell, et al., 2016; Ng, et al., 2016; Pezzati, et al., 2014; Shin, 2015).

Iz literature, ki smo jo predelali, smo ugotovili, da je terapija z lutkami nefarmakološka, neškodljiva, netoksična, nenevarna in zelo uspešna terapija (Alander, et al., 2015; Bisiani & Angus, 2012; Braden & Gaspar, 2015; Cantarella, et al., 2018; Fraser & James, 2008; James, et al., 2006; Shin, 2015).

V vseh 7-ih raziskavah, ki smo jih analizirali, so vključene osebe, ki so starejše od 65 let in imajo zmerno do hudo obliko demence, kar sta tudi dva kriterija za uporabo lutke (Alander, et al., 2015; Bisiani & Angus, 2012; Braden & Gaspar, 2015; Cantarella, et al., 2018; Fraser & James, 2008; James, et al., 2006; Shin, 2015). Iz nekaterih raziskav (Alander, et al., 2015; Braden & Gaspar, 2015; Cantarella, et al., 2018) je razvidno, da je pri terapiji z lutkami najpomembnejše to, da oseba z demenco sama privoli v uporabo lutke. Dodeljevanje lutk mora biti skrbno premišljeno, saj mora vsaka oseba dobiti drugačno lutko, da ne pride do nesoglasij in zamenjav, sploh če te osebe prebivajo v istem prostoru (Mitchell, 2014).

Lutke v oskrbo oseb z demenco prinašajo številne koristi, predvsem na področju počutja (Braden & Gaspar, 2015), komunikacije (Alander, et al., 2015; Bisiani & Angus, 2012; Fraser & James, 2008; Mitchell, 2014; Mitchell, et al., 2016; Shin,

2015), samooskrbe, aktivnosti in dejavnosti (Pezzati, et al., 2014) in vzpostavljanju odnosov z drugimi (Alander, et al., 2015; Pezzati, et al., 2014).

Z drugim raziskovalnim vprašanjem smo želeli raziskati: **»Kako terapija z lutkami vpliva na osebe z demenco?«**

S prisotnostjo lutke se osebe z demenco počutijo varnejše, lutka jim daje občutek mirnosti, spokojnosti, zmanjšuje trenutke žalosti in joka ter motenj vedenja. Osebe z demenco skrbijo za lutke, se z njimi pogovarjajo, božajo, poljubljajo, stiskajo, urejajo, oblačijo in slačijo, hranijo, jih skrbno opazujejo. Pezzati, et al. (2014) ugotavljajo, da se zato njihovo čustveno vedenje izboljša. Postajajo bolj veseli, presenečeni, nežni in skrbni. V večini primerov se osebe z demenco tako zelo navežejo na lutko, da enostavno morajo skrbeti za njo.

Terapija z lutkami prinaša v oskrbo oseb z demenco številne koristi. Najpogosteje omenjena izboljšava je komunikacija. V študijah (Alander, et al., 2015; Bisiani & Angus, 2012; Fraser & James, 2008; Mitchell, 2014; Mitchell, et al., 2016; Shin, 2015) je opisano, da je skupina žensk, ki so skrbele za lutko, začela komunicirati med sabo. Povezale so se v skupino, začele sedeti skupaj ter se pogovarjati, kot matere. Poročajo, da se pri osebah, ki uporabljajo lutko, začne izboljševati artikulacija in govor, saj so osebe, ki zbolijo za demenco, ponavadi slabše in neuskklajene pri govoru. V študiji so ugotovili izboljšanje komunikacije pri večini oseb, kar pa je zelo pomembno med osebo z demenco in pa zdravstvenimi delavci.

7 Sklep

Lahko zaključimo, da je »terapija z lutkami« zelo uspešen pristop v obravnavi oseb z demenco. V tujini, kjer terapijo z lutkami pri osebah z demenco že uporabljajo, imajo svojci, osebe z demenco, strokovni delavci kot tudi strokovnjaki, pozitivna mnenja o terapiji. V Sloveniji se ta pristop uporablja sporadično, zato menimo, da bi lahko »terapijo z lutko« sistematično uporabljali tudi v slovenskem prostoru. Z kar je potrebno predhodno izobraziti strokovne delavce vseh profilov, ki sodelujejo v obravnavi oseb obolelih z demenco.

Literatura

Alzheimer's Disease International, 2013. *Policy brief for heads of government the global impact of dementia 2013–2050*. [Online] Available at: <https://www.alz.co.uk/research/GlobalImpactDementia2013.pdf> [Accessed 2. 3. 2018].

Alander, H., Prescott, T. & James, I. A., 2015. Older adults' views and experiences of doll therapy in residential care homes. *Dementia*, 14(5), pp. 574–588.

Bisiani, L. & Angus, J., 2012. Doll therapy: a therapeutic means to meet past attachment needs and diminish behaviours of concern in a person living with dementia – a case study approach. *Dementia*, 12(4), pp. 447–462.

Braden, B. A. & Gaspar, P. M., 2015. Implementation of a baby doll therapy protocol for people with dementia: innovative practice. *Dementia*, 14(5), pp. 696–706.

Cantarella, A. et al., 2018. Using dolls for therapeutic purposes: a study on nursing home residents with severe dementia. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, pp. 1–11.

Cohen-Mansfield, J. et al., 2010. The Value of social attributes of stimuli for promoting engagement in persons with dementia. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 198(8), pp. 586–592.

Fraser, F. & James, I., 2008. Why does doll therapy improve the well-being of some older adults with dementia? *PSIGE Newsletter*, 105, pp. 55–63.

Herron, R. & Wrathall, M., 2018. Putting responsive behaviours in place: examining how formal and informal carers understand the actions of people with dementia. *Social Science & Medicine*, 204(1), pp. 9–15.

James, I. A., Mackenzie, L. & Mukaetova-Ladinska, E., 2006. Doll use in care homes for people with dementia. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 21(11), pp. 1093–1098.

Katona, C., Livingston, G., Cooper, C. & Ames, D., 2007. International Psychogeriatric Association consensus statement on defining and measuring treatment benefits in dementia. *International Psychogeriatrics*, 19(3), pp. 345–354.

Khan, S. S., Ye, B., Taati, B. & Mihailidis, A., 2018. Detecting agitation and aggression in people with dementia using sensors – a systematic review. *Alzheimer's & Dementia*, 14(6), pp. 1–9.

Ličen, S., Trobec, I., Čemažar, M. & Plazar, N., 2010. Demenca - izziv ali stiska zaposlenih v domovih za starejše. *Obzornik zdravstvene nege*, 44(1), pp. 13–19.

Lipar, T., 2012. Demenca. *Kakovostna starost*, 15(4), pp. 12–21.

- Ljubič, A. & Štemberger Kolnik, T., 2017. Prednosti metode montessori pri obravnavi pacientov z demenco. *Obzornik zdravstvene nege*, 51(1), pp. 75–88.
- Mitchell, G., 2014. Use of doll therapy for people with dementia: an overview. *Art & science*, 26(4), pp. 24–26.
- Mitchell, G., McCormack, B. & McCance, T., 2016. Therapeutic use of dolls for people living with dementia: a critical review of the literature. *Dementia*, 15(5), pp. 976–1001.
- Mitchell, G. & O'Donnell, H., 2015. The therapeutic use of doll therapy in dementia. *British Journal of Nursing*, 22(6), pp. 329–334.
- Mitchell, G. & Templeton, M., 2014. Ethical considerations of doll therapy for people with dementia. *Nursing Ethics*, 21(6), pp. 720–730.
- Moher, D. et al., 2015. *Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 statement*. [Online] Available at: <https://systematicreviewsjournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/2046-4053-4-1> [Accessed 27.8.2018].
- Ng, Q. X., Chuan, T. W., Wuen, C. H. & Shao Hong, S. K., 2016. Doll therapy for dementia sufferers: a systematic review. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, pp. 1–20.
- Petrič, D. et al., 2016. *Strategija obvladovanja demence v Sloveniji do leta 2020*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.
- Perel-Levin, S., 2008. *Discussing screening for elder abuse at primary health care level*. Geneva: World Health Organization.
- Pezzati, R. et al., 2014. Can doll therapy preserve or promote attachment in people with cognitive, behavioral, and emotional problems? A pilot study in institutionalized patients with dementia. *Frontiers in Psychology*, 5, pp. 1–9.
- Shin, J. H., 2015. Doll therapy an intervention for nursing home residents with dementia. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Service*, 53(1), pp. 13–18.

